

TÁRNOK ATTILA

A KARIB-TÉRSÉG ANGOL NYELVŰ REGÉNYIRODALMA: NŐI SZERZŐK

**Elhagyni a szigeteket,
a szülőházát, a menekülés
gyakori megoldás a karibi társadalomban
a korlátok legyőzésére.**

A hogy korábban rámutattam,¹ a Karib-tér-
séghez köthető angol nyelvű regényiro-
dalomban, általános és gyakori toposz-
ként, a gyermekkor ártatlanságát, a felnőtté válás
eseményeit és ezt a folyamatot szinte törvényszerű-
en követően, az anyaországba, Nagy-Britanniá-
ba irányuló emigráció mozzanatát bemutató alkotás-
ok születtek a függetlenné válás éveiben.

Merle Hodge *Crick Crack, Monkey* (1970) cí-
mű regénye egy trinidadai lány csavargását, vándor-
lásait meséli el. A kiemelkedő tehetségű,
okos főszereplő túlszárnyalja gyermekkori tár-
sait, messzebbre jut, nemcsak fizikailag, de az
oktatás és az intellektus terén is. Az első szemé-
lyű narrátor, Cynthia (Tee) önkéntelen, többször-
ös kimozdítottságot él meg: a migráció szemé-
lyiségének részévé válik, és ebből fakadóan a
közösséghez tartozás érzésének hiányát a re-
gény végén feloldja a karibi térségtől történő
végső eltávolodás, egy újabb önkéntelen elmoz-
dulás; áttelepül Angliába.

Tee gyakorlatilag árvaként, szülei rokonsága
körében nő fel: Tantie, az apai, míg Beatrice néni,
az anyai nagynéni viseli gondját. A kislánnyal
először Tantie háztartásában találkozunk, majd
később egy gyámsági pert követően öccsével,
Toddannel együtt Beatrice néni gondozásába
helyezik, bár mint kiderül, csupán ideiglenes-
en. A gyerekek nem fogadják el elhelyezésüket
és új rokonaikat, hamarosan visszaköltöznek
Tantie-ékhoz. Tee azonban utóbb ismét Beatrice
nénihez kerül, mert kimagasló teljesítményével

elnyeri az állami ösztöndíjat, aminek segítségével, és ezúttal Tantie beleegyezésével, a Beatrice néni közelében működő kiemelt középiskolába járhat.

A két nagynéni ellentétes és egymással össze nem békíthető világa, amelynek hátterére Beatrice néni egyszer röviden utal, Tee kettős örökségének szimbóluma. Beatrice sérelmezi, hogy elhunyt nővére, Tee édesanyja, tekintélyes angol fehér középosztálybeli családi származása ellenére, a karibi szigeten megismerkedik és beleszeret egy fekete férfiába, és a szerelemből megszületett a család által nem kívánt Cynthia, majd később Toddan. Az anya gyermekágyban hal meg a regény első fejezetében, „apád eztán tengerre szállt”.² „Beatrice néni fontosnak tartotta, hogy felmentse előttem anyámat. – Őt tulajdonképpen nem hibáztathatjuk, végtére is felnőtt lány volt, nem maradhatott örökké a keresztszülei fogságában. És a vadonban semmi sem passzolt a személyiségéhez. Ha nem azzal a férfival fut össze – sopánkodott –, úgy néznél ki, mint anyád.” (81.) Mindössze ennyi derül ki Tee szüleinél, de ennyi is épp elég, hogy a származását megalázónak érezze: „Kezdett az a benyomásom kialakulni, hogy alaposan szégyellnem kell magam, mert úgy fest, a világ szennyét képviselem, a család miattam lett kegyvesztett.” (82.) Beatrice néni világa tehát egy deklasszált előkelőség világa, egy hiábavaló kísérlet arra, hogy elkerülje a ’közönségességet’. Ha ezt nem sikerül elérnie, saját lányai ugyanolyan hétköznapiak lesznek, mint Cynthia. A legidősebbéről, Bernadetről például kiderül, hogy édesanyja elvárásával ellentétben közönséges stílusban beszél. „Órákon át telefonált, a hangja betöltötte a házat: – Szóval mondom, csórikám, szedjük fel őket, aztán annyi. Nem tök mindegy?” (80.) Beatrice másik lánya, Carol, Tee osztálytársa, de sokkal rosszabb jegyeket ér el, mint Cynthia. Tee kiváló tanuló, míg Carol tanulmányi eredménye átlagos vagy átlag alatti.

Egy vidéki húsvéti vakáció alkalmával Beatrice néni, aki mindig segítőkész és jóindulatú volt Cynthiaival, közel kerül ahhoz, hogy szinte saját lányaként azonosuljon a kreol lánnyal, és elhatárolja magát a saját lányaitól. A gyerekek szerettek késő este, anyjuk tanácsa ellenére, rákakat gyűjteni, de Cynthia az, aki nagynénje mellett marad. Miközben a sötét tengerparton sétálnak, Beatrice néni panaszkodik: „Látod, milyen családom van! A fél életemet arra szenteltem, hogy jó modorra tanítsam őket, megtanuljanak viselkedni, de egy pillanat alatt elfelejtik, kinek köszönhetik a jó sorukat.” (92.) Séta közben idegen gyerekekkel találkoznak, Beatrice néni lányai csatlakoznak hozzájuk és zseblámpával, visongva rákokat kergetnek. A nagynéni és Cynthia a sötétben marad, az asszony saját lányait megsemmisülten szemléli, majd Cynthiahoz fordul: „– Még mindig el akarsz menni a másik nagynénéhez? – Ez a kérdés e pillanatban szíven ütött, de eldöntöttem, hogy bármit is gondoljak, Tantie-nak tartozom azzal, hogy hűséget mutatok iránta Beatrice néni előtt. Így hát, az esti sötétségnek hála, sikerült azt válaszolnom: – Igen.” (92.)

A hátralevő úton szó nélkül sétálnak haza.

Beatrice néni háztartása, amely ellen korábban Tee és Toddan fellázadt, immár elfogadhatónak tűnik: Cynthia fokozatosan megkedveli új környezetét, bár unokatestvérei nem tekintik őt egyenrangúnak. Számukra ő „valami kis vidéki macera.” (81.) Cynthia mindennek ellenére ragaszkodik ehhez a családhoz: „Egy dolog aggasztott csupán. Attól félttem, Beatrice néninek előbb-utóbb annyira elege lesz belőlem, hogy visszaküld Tantie-hoz.” (103.) A regény végén, amikor hír érkezik, hogy apjuk két repülőjegyet küldött Angliából Cynthiainak és Toddannak, a korábban undok unokatestvérek egy csapásra elfogadják a két fél-

árva rokont, sőt még dicsekszenek is Cynthia tehetségével. Ezen a ponton azonban Cynthia korábbi hozzáállása is gyökeresen megváltozik. Szerénytelenül fogadja új szerepét, a rokonlátogatókat lenézi, mintha valami magas lóról tekintene le rájuk: „Sylvester bácsi lassan feltápáskodott, visszataszítóan nyögött. Akár egy kövér négus, gondoltam önhittségemben.” (107.)

Korábban, kisgyermekként egyáltalán nem észlelte a körülötte élő eltérő bőrszínűek megkülönböztetését. Az új iskolában „jelentkezőket kerestek a kórusba. Carol is köztük volt. Nekem úgy tűnt, hogy nagyjából ugyanazokat a lányokat válogatják be, akik a színjátszó körben is szerepelnek, de arra a következtetésre jutottam, hogy azért, mert az éneklés és a színészet hasonló tehetséget kíván. Aztán amikor ugyanezen lányok közül sokakat elég sportosnak találtak ahhoz, hogy teniszezhetnek is, arra gondoltam, ez bizonyára azért van így, mert legtöbbjük az alsó tagozatos iskolából jön, így az apácák és a tanárok ismerik a képességeiket. Nekünk, többieknek valószínűleg később, miután eltöltöttünk valamennyi időt a St. Ann’s-ben, nagyobb esélyünk nyílik majd arra, hogy kiválasszanak minket.” (74.)

Még a diszkriminációra történő közvetlen utalás sem nyitja fel a szemét. Amikor Carol sérelmezi, hogy Cynthia felpróbálja a ruháját, Beatrice néni így magyarázkodik: „Értelek, drágám, de ugye te sem gondolod komolyan, hogy majd abban a néger kinézetű ruhában megy misére?” (77.) Egyszer étkezés közben Jessica, aki Beatrice néni lányai közül a legkevésbé sikeres, így kommentálja iskolai eredménytelenségét: „Amúgy mindig csak a szép lányokat választják...” Anyja erre így felel: „Nézd, kislányom, nem az én hibám, hogy sötét tónusú vagy. Nézz rám! Nem tőlem örökölted. De minél barnább vagy, annál jobban meg kell küzdened az igazadért. Hányszor mondjam még el neked?” (83.) Jessica azonban csupán sötét hajú, nem sötét bőrű, mint Cynthia, ám Cynthia egyáltalán nem fedez fel párhuzamot saját bőrszíne és hátrasorolt iskolai szerepe között. Sőt a regény végére maga is megveti a színes bőrűeket. Hittanórán ezt énekeltek:

*Átkelek a nagy vizeken, Uram,
Mosd le rólam sötét bűnöm,
Hogy dicsőségedbe érve,
Megtisztulva álljak eléd,
Ragyogó fehéren, melletted, Uram,
Mint áldott gyermeked. (30.)*

A kisgyermek nem veszi észre saját bőrszíne és az ének mögött rejlő ellentmondást. Ellenkezőleg: fokozatosan magáévá teszi Beatrice néni nézeteit. „Feltett szándéka volt, hogy kirángat abból, amit ő hol hétköznapiságnak, hol csúnyaságnak nevezett.” (95.) Végül Beatrice néni anélkül éri el célját, hogy Cynthia felismerné saját változását.

Ha Beatrice néni háztartása az iskolai előmenetel és a társadalmi felemelkedés színtere és alkalma, akkor Tantie háztartása ezzel szemben minden szempontból kudarc: bebetonozná a gyermeket az alacsonyabb rangú kreol társadalmi osztály világába, amelyből úgy tűnik, nincs menekvés.

Az új tanév elején Tantie elviszi Tee-t a helyi iskolába. „Korán reggel még egy kicsit sötét volt. Így is, mire az iskolához értünk, már nyugtalan anyukák szorongtak a zárt kapu előtt.” (20.) A kapuór egyszerűen megtagadja a belépést: „Menjenek haza, az áldóját! Ha egyszer nincs hely, akkor nincs hely. Mit csinál-

jak magukkal? Nem ülhetnek egymás hegyén-hátán. Mondom, hogy nincs több hely az alsóban. Próbálkozzanak máshol! Mit bánom én, menjenek, ahova akarnak! Jöjjenek vissza, ha kijárták az első osztályt!” (21–22.) Végül Tee Mrs. Hinds nívótlan iskolájába kerül, ahol Mrs. Hinds egész nap csak hímez. Az alábbi belső monológ az első személyű elbeszélői nézőpontról korlátozott harmadik személyűre vált. A váltás, Tantie modorában, hangsúlyosan világítja meg az elmaradott körülményeket, amelyekkel Tee szembesül.

„Így hát Tantie kénytelen-kelletlen Mrs. Hindshoz visz. Szörnyű megalkuvás ez, hisz korábban leszólta, a kutyáját sem küldené oda, mondta, az a nő egy piszkos szájú lotyó, akinek egyéb dolga sincs, mint mások ügyeiben vájkálni. Elmasíroznak tehát Mrs. Hindshoz, Tantie végig rosszállóan dohog, hogy a rohadt kormány nem épít iskolákat a gyerkőcöknek, a rohadt kormányzat, hisz ez lenne a dolga, ez az én keresztem, csak a tiszteletes meg a felesége seggét nyalják, szagolják csak! Bezzeg a fekete seggű Joseph tiszteletes idején, Isten nyugosztalja, vasárnaponként a Coriaca templomba húzták a belüket, de leszarom, egy a lényeg: ne feledd, hogy te olvasni akarsz megtanulni, és ne hagyd, hogy ostobasággal tömjék a fejedet. – Ahogy felmentünk a betonlépcsőn, egy félig nyitott ajtó mögül hamis ének hangjai szűrődtek felénk.” (22–23.)

Tantie világa azonban, minden tanulmányi és szociális hátrányával együtt, legalább valódi családi légkört biztosít, az összetartozás érzését, amely később elhalványul, majd megszűnik. Beatrice néni folyamatosan csalódásként éli meg, hogy nincs normális családja: „– Végtelenül szomorú, ha egy család nem igazi család – szokta mondogatni. Kicsi korában, amikor apjuk elhagyta őket, összevissza helyeken laktak, és mindig arról álmodott, hogy egyszer újra együtt lesz a család. Soha. Később saját családról ábrándozott.” (92.) Beatrice néni álma azonban soha nem valósult meg: a családja soha nem működött normális családként: serdülő lányai elidegenedtek tőle, és a bőrszíne miatt soha nem tudott teljesen azonosulni unokahúgával, Cynthiával sem, aki pedig hozzá hasonlóan a többszörös kimozdítottság traumájával küzd, és aki, a nagynénjéhez hasonlóan, szétesett családban nő fel. A rák vadász jelenetben állnak a legközelebb egymáshoz, de Cynthia még ekkor is úgy tesz, mintha hűséges maradna Tantie-hoz.

Tantie háza ugyanakkor legalább egyfajta családi hátteret biztosít, ám végül Tee megveti ezt a kapcsolatot. Egy alkalommal Tantie és távoli rokonok érkeznek látogatóba Beatrice néni házába, de ezen a ponton a látogatást nem a találkozás öröme járja át. Cynthia szégyelli magát, mert immár a tágabb család társadalmi státusa fölött áll, a középosztály szereplőjévé vált; egy olyan közegben él, amely, úgy érzi, nem alkalmas arra, hogy a rokonokat befogadja. „Tantie beviharzott a szalonba, a pereputty a nyomában. Borzalom, elhozták Doolarie-t is! Mit hallgatók majd Beatrice nénitől, ha elmentek? És a durva és visszataszító Sylvester bácsi... Úgy ültek le, mintha minden joguk meglenne hozzá, hogy jól érezzék magukat ebben a környezetben.” (106.)

A két nagynéni világa közötti különbségeket erősíti egy-egy rövid kirándulás. Beatrice nénival a tengerpartra mennek a húsvéti szünetben. A néni a közeget megveti, úgy tekint rá, mintha a vadonban lennének, ahol semmit sem lehet kapni a boltokban. Tantie házából a gyerekek nyári vakációra a Mamához, Tee nagymamájához, utaznak. Ez a vidék „számunkra egy elvarázsolt táj volt; völgyek szabdalták, sűrű lombosított erdők borította dombok, hűvös zöld sötét, váratlanul felbukkanó kis patakok” (14.), ahol Cynthia szinte idilli nyugalomra lel. Mindkét kirándulás vízpart közeli, de csak a Mamánál tett látogatás biztosítja a

lelki megtisztulásra alkalmas víz elemét. „Az udvaron hancúroztunk, majd lezaladtunk a patakhoz vagy a kenyérfa körül kergetőztünk, mintha marionett bá-buk lennénk, akiken borostyánként játszik a napfény az örökkévalóságban.” (18.) A nyári vakáció idilli élményével ellentétben a húsvéti szünet alatt Tee viszonya a tengerhez drámai. „Idegesített a tenger. Úgy véltem, a hullámoknak nincs joguk olyan elégedetten csapódni a partra, méltósággal hömpölyögni, mintha minden a legnagyobb rendben lenne.” (89.) Itt, zaklatottságában felidéződik a korábbi nyaralás emléke, és hogy a Mama egy egyszerű piaci kofa. „Aztán rémülettel arra gondoltam, *tegyük fel, hogy Bernadette, Carol és Jessica tudomást szerez arról!*” (88.) A szöveggép a rémült feltételezést hangsúlyozandó kurzív szedésű.

Az apa váratlanul repülőjegyeket küld a gyerekeknek, hogy Angliába telepedjenek át. Ez a fordulat mintegy kimenekíti Cynthiát a két nagynéni világában immár megtapasztalt, szorítónak érzett helyzetéből. A regény címe itt egy apró részletre irányítja a figyelmünket. Elhagyni a szigeteket, a szülőházát, a menekülés gyakori megoldás a karibi társadalomban a korlátok legyőzésére. A 'Crick-crack, monkey' egy közzsájon forgó kifejezés: a gyerekek és a Mama gyakran használják történetek lezárásakor. A szófordulat eredetileg egy olyan esemény kapcsán lett szállóige, amikor egy fiú, „valamely homályos, ismeretlen időpontban 'dobbantott', bár sokak szerint csak Curacaón dolgozott néhány hónapig”. (7.) Aztán a cifra történetek egyik hallgatója megunva a kérdést, rosszindulatúan rávágta: 'Crick-crack, monkey!' Tee számára azonban az áttelepülés váratlan megoldása egy csapásra megváltoztatta a státuszát Beatrice néni házában, az „anyu által vidéken talált kis rokon” hirtelen „egy nemesi rangot megörökölt pária” lett. (109.) Miután korábban teljesen hátat fordított Tantie világának, majd elidegenedett Beatrice nénitől is, immár nem maradt tér és mód rá, hogy szülőházájában kapaszkodót találjon. A regény utolsó mondata nem hagy kétséget afelől, hogy Cynthia feloldotta a szigethez kötődő utolsó szálakat is, és készen áll a szabadulásra. „Teljes szívemből azt kívántam, csak lenne már másnap reggel, hogy egy repülőgép menekítsen ki erről a szigetről” (111.), a szülőföldről, ahonnan megpróbálhat ugyan elmenekülni, de ahol mélyen roncsolt gyökereit kénytelen hátrahagyni.

Cynthia sorsával szinte megegyező végkifejlethez vezet Jamaica Kincaid *Annie John* (1983) című regényében az Antigua kis szigetén felnövekvő fiatal fekete lány története; a gyermek sorsát az iskolakezdéstől tizenhét éves koráig követhetjük nyomon, amikor elhagyja a szigetet, és Angliába utazik, hogy ápolónőnek tanulhasson. A narráció visszatekintő: egy huszonéves fiatal nő idézi fel gyerekkori emlékeit. Annie édesanyja tizenhat évesen elhagyta szüleit Dominikában, és Antiguába hajózott. „Most, huszonnégy évvel később, anyám ládikóját az ágyam alatt tartom; benne vannak az emléktárgyai, amelyek már a születésem előtt is hozzám tartoztak.”³ (20.) Michael Anthony vagy Austin Clarke gyermekkort ábrázoló regényeivel ellentétben itt az első személyű narrátor fejlődést mutat. Az eseményeket elmesélő hang először egy kisgyermek hangja. Az anyjához feltételek nélkül kötődő kislány kezdeti naivitása fokozatosan kritizálóvá, serdülőként ellenállóvá változik, majd nagykorúként teljesen elidegenedik a szüleitől.

Ez az elidegenedés, azon túl, hogy a nemzedékek közötti szakadék, egyben a társadalomtól és attól a kulturális háttértől való elidegenedés is, ahol Annie ne-

velkedett. Társadalmi elidegenedését jellemző módon mindkét szülő elősegíti: ők intézik úgy, hogy a lány Angliába utazzon, látszólag továbbtanulni, de valószínűsíthetően egész életére. Az angolszász származású édesanya otthon 'angol reggelt' szolgál fel, ragaszkodik hozzá, hogy lánya a missziós iskolában alapos angol nyelvű oktatásban részesüljön, és a helyi nyelvjárások fölé helyezi a brit angolt. „Egyszer, amikor nem mosakodtam, anyám hosszasan morgolódott, és azzal zárta le a kérdést, hogy az egyetlen szokás, amit nem szeret az angolokban, hogy nem sűrűn mosakszanak, és amikor mosakodnak, akkor sem alaposan.” (36.)

A missziós iskola (Miss Moore, az igazgatónő, Miss Nelson, a napközis tanár és Miss Newgate, a számtantanár) a szülők elvárásainak megfelelően angol alapokra épülő nevelőintézet. Kedden Miss Herbert irányítja a cserkészeket. Ironikus módon Annie cserkészorsésének a neve Brownie, de a gyerekek nem érzékelik a kifejezés lehetséges áthallásait. „Találkozásainkat úgy kezdtük, hogy a csapat kivonult a metodista templom udvarára, kört alkottunk a zászló körül, tekintetünket a brit zászlóra emeltük, és hűségesküt tettünk az országra, természetesen Angliára. Másfél órán keresztül különféle cserkészfeladatokat hajtottunk végre, majd ismét a zászló köré gyűltünk, leengedtük, és ismételten hűséget esküdünk.” (115.) Az iskolában Annie és társai évről évre megünneplik „Viktória királynő születésnapját annak ellenére, hogy már réges-rég meghalt.” (76.) (George Lamming ugyanezt az ünnepi eseményt ábrázolja aprólékos részletességgel, fél évszázaddal korábbi, a gyarmatbirodalom napjaiban, az 1930-as években megélt saját gyermekkorát felidézve, *In the Castle of My Skin* című regényében.)

Amikor egy Angliából érkezett új lány, Ruth, csatlakozik az osztályhoz, Annie ambivalens érzelmeket táplál iránta. „Ha ránéztem, elképzelhettem, mit érez legbelül. Ősei arisztokraták voltak, míg az enyémeink rabszolgák. Bizonyára szégyellte magát emiatt, és mert mindennap velünk tanult, ez folyton-folyvást eszébe juthatott. Mi többiek bátran néztünk egymás szemébe, mert őseinknek semmi bajuk nem volt egymással, csak éltek az életüket valahol, védtelenül. Persze néha, hogy hova tesszük a tanárainkat, nehéz volt megmondani. A könyvek-ből sem lettünk okosabbak, hogy melyik oldalon állunk – az angolokén vagy a rabszolgákén –, hiszen mindez történelem, minden a múlté.” (76.)

Annak ellenére, hogy Annie felismeri a gyarmatosítás negatív következményeit és az alárendeltség mintáit, gyarmati helyzetével szemben semmilyen ellenvéleményt nem alakít ki. Egy idősebb fekete fiúval szerepjátékokat játszik, de mivel Annie a fiatalabb, ráadásul lány – kétszeres hátrány –, övé „mindig az alárendelt szerep. Ha lovagot és sárkányt játszottunk, én voltam a sárkány; ha Afrika felfedezését, ő fedezte fel Afrikát, de ő volt a vad törzsek vezetője is, aki megpróbálja a felfedező útját állni. Én mindig a szolga szerepét kaptam, sőt egy nem túl okos szolgálót.” (96.) Különvéleménye pusztán hétköznapi, kamaszkori huncutságokban érhető tetten. „Barátaimmal eljártunk a templomkert hátsó részéhez, szokásos helyünkre, és azoknak a sírköveire ültünk, akiket még a rabszolgaság felszámolása előtt, 1833 előtt temettek ott el. Ocsmány dalokat énekelünk, trágár szavakat használunk. És természetesen mutogattuk egymásnak tesztünk különböző részeit.” (80.)

Az 'alapos' oktatás természetesen több, mint az angol nyelvű különféle tárgyak tanítása: olyan világnézetet vés a fejekbe, amely nem csupán a felnőttekkel szembeni ellenálláshoz vezet, amit talán minden kamasz, bárhol éljen is a világban, átérez, hanem tágabb értelemben, a társadalmi, kulturális háttér totális elutasításához is. Hatalmába keríti a kétségbeesés és kétségbeesést érez, hogy ma-

ga mögött hagyja szigeteket, mert Anglia, menekülésének célpontja, egy igazabb, kifinomultabb világ ígéretét hordozza. Öntudatra ébredésében e két síkon – családja, valamint hazája és a karibi társadalom iránti – megélt kiábrándultság összeolvad. „Vajon miért nem ismertem fel anyám képmutatását, amikor éveken át hajtogatta, mennyire szeret, és nem tudna nélkülem élni, ám mindeközben egyúttal indítványozza, sőt megszervezi, hogy elhagyjam szülőföldemet? És vajon tudta-e, hogy fejben már eldöntöttem, ez az elválás részemről végleges lesz?” (133.)

Az érzelmekkel telített utolsó fejezet Annie Antiguában töltött utolsó reggelét írja le. A móló, ahol hajóra száll, félórás sétaútra van az otthonától. Annie már 'fejben eldöntötte', hogy végleg elhagyja a karibi szigetet. A szülők vélhetően szintén érzik, hogy a lány távozása után a viszontlátásra kevés a remény, de valószínűsíthetően mégis, a lépést lányuk jövője szempontjából pozitívan értékelik. Az elszakadás a lány számára eleinte a szülőföldtől való menekülésként, vágyainak beteljesüléseként manifesztálódik, de minél közelebb érnek a dokkokhoz, a távozás fájdalma annál nyomasztóbbnak tűnik számára. „Anyámat és apámat – örökre elhagyom. Az otthonomat, a szigetet – örökre elhagyom. Mit kezdjek mindezzel? Ismerős tátongó űrt éreztem legbelül. Úgy éreztem, akaratom ellenére bilincseket hordozok. Úgy éreztem, tetőtől talpig tűz éget el. Úgy éreztem, apró darabokra tépnek.” (144.)

A szüleitől történő elválás, az esemény, amelyre korábban annyira vágyott, utóbb fájdalmasnak bizonyul. Miközben lassan kihajózik a kikötőből, Annie a kabinjába vonul, és a hajóhoz csapódó hullám hangjait hallgatja. A kép, amellyel a hangot értelmezi, feltárja lelkiállapotát, és a karibi szigetek gyarmatosítás utáni helyzetét szimbolizálja. „Mindent remegés töltött be, mintha egy rugó lenne a középpontban. Hallottam, ahogy hullámok verődnek a hajó oldalához. Különös érzetem támadt: mintha egy folyadékkal teli edényt az oldalára fektettek volna, és most lassan kiürül.” (148.) E sorok kapcsán nehéz nem észrevenni az allegorikus lehetőségeket. A 'hajó' a karibi szigeteket, a 'folyadékkal teli' kifejezés a terület különféle népekkel történt gyarmati benépesítését és gazdasági értelemben 'likviditást' jelenthet, míg a lassú 'kiürülés' a gyarmati rendszer felszámolására, a likviditás hiányára és a csödre utal. Ennek eredményeként a társadalom 'edénye' az oldalára fordul, működésképtelenné válik, a népesség lassan elvándorol, 'elszivárog'.

Robin Cohen szerint „a telepes és bevándorló gyarmati társadalmakat rendszerint érkezősi, nem pedig kiindulási pontnak tekinthetjük; egy megújult kollektivitás, nem pedig a feloszlás, a kivándorlás és a szétszóródás helyszíneinek”.⁴ A Karib-térség azonban amellett, hogy bevándorló társadalom, nemcsak a rabszolgák számára – akiket kereskedők utóbb az Egyesült Államok déli területeire irányítottak át – bizonyult átmeneti lélettérnek, hanem a szigetek formálódó értelmisége számára is, akik szintén elhagyni kényszerültek szülőföldjüket, hiszen tanulmányi előmenetelük a gyarmatokon korlátozott volt. A 'kihelyezésként' (az angol szakirodalomban *absenteeism*) ismert migrációs minta, azaz birtokok távolról történő kezelése, igazgatása jellemezte a karibi társadalmakat modern történelmük korai szakaszában. „Az első generációs ültetvényesek továbbra is a helyszínen éltek, de fiaik általában Nagy-Britanniában tanultak, és nem szívesen tértek vissza a Karib-szigetekre. A karibi fehér telepesek nem integrálódtak, az észak-amerikai gyarmatok fejlődésétől eltérően, nem alakítottak ki maguk között helyi gyökerekkel rendelkező társadalmakat. Többségük átmeneti

'vendégnek' tekintette magát, és abban reménykedett, ha megkeres egy bizonyos vagyont, visszatér Európába."⁵

Mindazonáltal a tárgyalt gyermekkor-regények hasonlóságai és a nagykorúvá válás általános következményei pusztán logikai úton is értelmezhetőek. A felnőtté válás, a fiatal felnőtt identitás megtalálása egyszersmind természetes módon vezet a család elutasításához: az összes visszatartó társadalmi kötelék elszakítása, a szülőföld hátrahagyása ezt az elutasítást erősíti. Ezek a regények a Bildungsroman szokásos mintáit és elemeit alkalmazzák: az erények és érdemek újraértékelődnek, valamint formális vagy indirekt oktatás révén a főszereplő (új) státuszt nyer, bölcsességre tesz szert. Ez az érési folyamat, mondhatni, archetípus; más, egymástól térben és időben távol álló regényekben, Goethétől Dickens át Robert Musilig, Emile Ajarig vagy Tamási Áronig – az életkori fejlődés hasonló mozzanatait tetten érhetőek. Ám ezen nyilvánvaló vagy természetes okok mellett, a karibi szigetekről történő elvándorlásra egészen konkrét magyarázatot ad az egyetemi oktatás gyakorlati hiánya: a leendő értelmiség Nagy-Britanniában tanul tovább, és ezáltal „megtanul lemondani szülőhelyéről, szüleiről és barátairól. Aki mégis visszatér, új életét a szigeteken száműzetésként éli meg, száműzve lett London kellemes kényelméből.”⁶ A Nagy-Britanniából a Karib-térségbe hazatérő lakosok szülőföldjükön való tartózkodásukat megfosztottságnak érzik; úgy érzik magukat, mint akit kiűztek a Paradicsomból, elvesztették a metropolisz nyújtotta kiváltságokat.

A térség első egyetemi jellegű intézményét (*University College of the West Indies*) 1948-ban alapították, de „az 1950-es évek elejére immár kialakult és rögzült az anyaországba irányuló migráció mintája. A szárnyait bontogató karibi író számára, aki az írásból akart megélni, ez volt a siker kulcsa; szinte minden karibi regényt először londoni kiadók adtak ki, a brit olvasóközönség számára, a könyvek a brit irodalmi élet termékei lettek”.⁷ A brit piacon való megjelenés reményében a szerzők, talán nem indokolatlanul, úgy érezhették, a társadalomkritikát a minimálisra kell csökkenteniük, és hogy a politikai másképp gondolkodás, nem is beszélve a gyarmati rendszer direkt elítéléséről, a kiadók elutasítását hozta volna magával. Egy fiatal főszereplőt megjelenítő regény, amely egyúttal a szerző szülőföldhöz és a maga mögött hagyott gyermekkorhoz fűződő, nosztalgikus emlékeit is feltárja, és ilyenként minden eseményt egy gyermek ártatlan nézőpontjából mesél el, biztonságos határokon belül marad. Így válnak ezek a regények kellően ártalmatlanokká, és ezáltal lesznek a brit irodalmi piacon megjelentethető piacképes, egzotikus termékek.

■ JEGYZETEK

1. Tárnok Attila: *A Karib-térség angol nyelvű regényirodalmának korai szakasza. Trinidad és Barbados*. Korunk 2025/3. 81–89.
2. Merle Hodge: *Crick Crack, Monkey*. Heinemann, London, 1981. 3. (A regényből vett idézetek zárójeles oldalszámjai a továbbiakban erre a kiadásra utalnak.)
3. Jamaica Kincaid: *Annie John*. Vintage, London, 1997. 20. (A regényből vett idézetek zárójeles oldalszámjai a továbbiakban erre a kiadásra utalnak.)
4. Robin Cohen: *Global Diasporas*. University College London Press, London, 1997. 137.
5. J. R. Ward: *The British West Indies in the Age of Abolition, 1748–1815*. In: P. J. Marshall, ed.: *The Eighteenth Century*. Oxford University Press, Oxford, 1998. 433.
6. Kenneth Ramchand: *The West Indian Novel and its Background*. Heinemann, London, 1983. 34.
7. Uo. 12–13.